

**ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ
ЛЮБЛІНСЬКОЇ УНІЇ 1569 р.
У ПРАЦЯХ КРАКІВСЬКИХ ІСТОРИКІВ ЗЛАМУ ХІХ–ХХ ст.**

Проблематикою Люблінської унії та польсько-литовсько-руського співіснування на зламі ХІХ–ХХ ст. займалися дослідники, що розгорнули свою наукову діяльність як на території Королівства Польського, так і в Галичині. У цей період на вказаних теренах активно розвинулися дослідження історії східних земель Речі Посполитої та польсько-литовської унії. У їх проведенні помітну роль відіграло краківське історичне середовище, яке вплинуло не лише на подальший розвиток польської історіографії (запровадивши критичний підхід до аналізу на всіх стадіях історичного дослідження), але, перш за все, впродовж років формувало політичну свідомість польського суспільства¹. Прагнення здобуття автономії Галичини та перетворення її на центр об'єднаних земель давньої Речі Посполитої спонукало краківських істориків досліджувати проблематику унії та польсько-українського співіснування. До певної міри, вивченням Люблінської унії займалися дослідники старшого покоління, представники т. зв. "краківської історичної школи" – напрямку, що з кінця 60-х рр. ХІХ ст. був провідним у польській історіографії і утримував ці позиції до початку ХХ ст. Проте період ХІV–ХVІ ст. викликав особливе зацікавлення у молодих істориків, прихильників ідеї відновлення багатонаціональної Речі Посполитої в кордонах 1772 р.

Незважаючи на наявність обширної історичної літератури, присвяченої краківським історикам ХІХ – початку ХХ ст., їхнім дослідженням Люблінської унії та польсько-литовсько-руського співіснування приділено лише епізоди у працях польських історіографів. Серед них насамперед необхідно відзначити монографію А.Стемпніка², у якій автор на тлі висвітлення загальної історії України польськими вченими приділив також увагу проблематиці Люблінської унії та її аналізу краківськими істориками. Ще одним знаним дослідником історіографії польсько-українських взаємин ХVІ ст. є Є.Матерніцький³. У своїх працях він окреслив загальні погляди представників краківського історичного середовища на наслідки Люблінської унії для польських, литовських та українських земель, а також подав характеристику здобутків окремих істориків (М.Бобжинського, В.Собеського) у цій проблематиці. Значне місце висвітленню поглядів краківських дослідників на зазначені питання у своїх історіографічних роботах приділив М.Серейський⁴.

Мета даної розвідки – показати сприйняття і оцінку передумов та наслідків Люблінської унії для подальшого розвитку Речі Посполитої представниками краківського історичного середовища, простежити еволюцію їх поглядів на польсько-литовсько-руське співіснування в одній державі залежно від їх історіографічних та політичних переконань.

Основним джерелом для написання статті послужили опубліковані праці визначних краківських істориків кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. у польській історіографії характеризувався подальшим загостренням історичних та історично-політичних дискусій, пов'язаних із польсько-

литовською унією та експансією Речі Посполитої на південно-східні землі. Активну участь у цих дискусіях брали не лише польські, російські та литовські, а й українські вчені. Останні, виступаючи з національних переконань, відкидали польське бачення наслідків Люблінської унії та співіснування трьох народів у кордонах Речі Посполитої. Негативне висвітлення історії східних земель Королівства Польського й Великого Князівства Литовського та акцентування на утисках українського й литовського населення польською державою помітне в науковій творчості таких українських істориків, як Олександр Барвінський (1847-1926), Ісидор Шараневич (1829-1902), Михайло Грушевський (1866-1934) та інших. Упродовж віків, незважаючи на еволюцію поглядів українських істориків щодо наслідків Люблінської унії для українських, польських та литовських земель, їхнє бачення даної проблематики залишалося в основних рисах незмінним.

Сучасні українські дослідники в працях з даної проблематики, подібно до істориків ХІХ ст., у більшості своїй дотримуються думки про економічну експансію польських феодалів на українські землі та про відсутність у кордонах Речі Посполитої умов для рівноправного співіснування народів, культур та релігій⁵. Однак, об'єктивно оцінюючи безпосередні наслідки Люблінської унії, історики кінця ХХ – початку ХХІ ст. позитивом вважають злиття більшості регіонів тогочасної Русі (Галичини, Поділля, Холмщини, Волині й Наддніпрянщини) в єдиний політичний організм у складі однієї, хоча й ворожої українцям держави⁶. На їхню думку, такі умови сприяли розвитку загальноукраїнських процесів. На відміну від них, українські історики зламу ХІХ–ХХ ст., як і їх польські колеги, перебуваючи під впливом тогочасних політичних обставин, не могли об'єктивно оцінювати польсько-литовсько-руське співіснування. Саме тому висвітлення Люблінської унії у працях як польських, так і українських істориків представлено переважно зі значним нашаруванням націоналістичних поглядів.

На зламі ХІХ–ХХ ст. серед краківських істориків дослідженнями Люблінської унії та південно-східних земель Королівства Польського займалися представники старшого покоління – Ю.Шуйський та молодшого – М.Бобжинський, В.Собеський, С.Кутшеба, О.Галецький. Наприкінці ХІХ ст. ці історики дедалі частіше відходили від ствердження переломного значення унії для подальшого розвитку польського, литовського й українського народів. Еволюція їх поглядів найяскравіше простежується у тих працях, де вони оцінювали Люблінську унію з політичної (державницької) та цивілізаційної (поширення польської культури та католицизму на Схід) точки зору. Проте не можна стверджувати одностайність цих поглядів. Саме в працях краківських істориків знаходимо найбільше розбіжностей у висвітленні унії та її впливу на подальший розвиток польських земель. Така розбіжність у поглядах проявлялася у певній ідеалізації цієї події у роботах О.Галецького та С.Кутшеби і водночас критичному (з погляду державних інтересів) та звеличувальному (з точки зору цивілізаційного доробку суспільства) ставленні до неї Ю.Шуйського, та найкритичнішому висвітленні Люблінської унії у ранніх працях Міхала Бобжинського⁷.

У кінці 60-х рр. ХІХ ст. Ю.Шуйський, розглядаючи політичне значення унії і виступаючи на той час з позицій, наближених до романтичних, уважав, що укладення унії позитивно вплинуло на розвиток польської держави та продовжило її існування на два століття. Однак з часом, під впливом політичних та суспільних умов краю (Галичини), а також внаслідок належності дослідника до грона представників краківського політичного консерватизму⁸, його погляди еволюціонували. Після доопрацювання "теорії простору"⁹ в його судженнях яскраво виявився дуалістичний підхід¹⁰ в оцінці

польсько-литовської унії. Цей дуалізм в оцінюванні історичного процесу надав йому можливість з політичного та цивілізаційного (внутрішнього стану суспільства та його цивілізаційного доробку) підходів дослідити історичне значення Люблінської унії. Розглядаючи її у площині політичного життя (з погляду державних інтересів), простежуючи вплив на польську державність, Ю.Шуйський вбачав у ній одне з джерел слабкості та політичного краху Речі Посполитої у XVIII ст.¹¹ У праці „Історія Польщі” основною перешкодою на шляху до створення сильної та однорідної польської держави вчений вважав запровадження унії федеративної форми співіснування Корони, Литви та Русі, а також збереження окремішності Київського воєводства у складі Речі Посполитої через надання йому прав на використання руської мови в судочинстві¹². На його думку, опанування розлогих неоднорідних руських та литовських територій перевищувало можливості тогочасної Речі Посполитої, котра безуспішно намагалася їх полонізувати і не могла повною мірою протистояти тогочасній політичній ситуації (воєнним сутичкам з Московією, Туреччиною, Швецією). Критикуючи умови унії з точки зору держави та її інтересів, Ю.Шуйський лише з “цивілізаційного” погляду (поширення польської культури, католицизму та західної цивілізації на литовські й руські землі) визнавав її позитивні наслідки. Як у праці “З поїздки до Львова” (що була написана під впливом романтичних ідей), так і в пізніших роботах він підкреслював, що русини (українці) повинні визнати велику заслугу поляків у “вириванні” Червоної Русі з лона занепаду й безладдя, у поширенні цивілізації на широкі простори до Дніпра шляхом насаджування католицизму та польської колонізації на руських та литовських землях. Учений наголошував на визначній ролі польського суспільства в започаткуванні “добровільної, а значить добродійної, церковної та політичної унії”¹³. У праці “Історія Польщі” Ю.Шуйський, поряд з цивілізаційними заслугами польської держави на південно-східних землях, підкреслював позитивне значення унії для господарського розвитку цих теренів, наголошуючи, що Підляшшя, Волинь та Київщина, приєднавшись до польської держави, звільнилися від литовських феодалних повинностей¹⁴.

Такий дуалістичний підхід (з політичного та цивілізаційного поглядів) у навітленні Ю.Шуйським Люблінської унії мав виконувати істотні суспільні функції: поперше, навчити політичного мислення в умовах неволі; по-друге – зміцнювати національний дух польського суспільства¹⁵.

Більш цілісний та критичний підхід до навітлення основних питань Люблінської унії простежується у працях Міхала Бобжинського. Відображення унії у працях історика впродовж років залишалося у тісному зв’язку з його загальною візією історії Польщі. Еволюцію бачення маємо у відмінному трактуванні автором наслідків Люблінської унії для польської держави в першому виданні його “Історії Польщі в нарисах” (1879) та у двох наступних перевиданнях цієї праці (1880 і 1887-1888)¹⁶. У своїх поглядах дослідник виступав прихильником сильної влади та об’єднаної держави. Саме тому у його роботах домінували оцінки, зроблені з точки зору держави та її інтересів, а цивілізаційний доробок залишався на другому плані. У “Історії Польщі в нарисах”, переймаючи основні елементи т.зв. “теорії простору” Ю.Шуйського, автор уміло пов’язав її з “теорією боротьби за існування”¹⁷ та з “теорією відсутності характерів”¹⁸. Розглядаючи Люблінську унію крізь призму “теорії відсутності характерів”, М.Бобжинський наголошував, що брак політичних здібностей та нерішучість короля Сигізмунда Августа (1529 - 1572) стали основною причиною занедбання всіх економічних перспектив та можливостей політичного зміцнення польської держави (шляхом

розбудови сильної монархічної влади та ліквідації можновладної анархії), відкритих унією внаслідок приєднання нових територій. Шляхта, магнати та католицький костюл також не спромоглися висунути з-поміж себе особистості, котра б уміло використала нові умови для добра Речі Посполитої¹⁹.

Такі погляди дослідника впливали на загальну оцінку наслідків Люблінської унії. У першому виданні своєї праці автор підкреслював, що підписання унії, незважаючи на тогочасну необхідність її запровадження (через загрозу з боку Тевтонського ордену), стало основною помилкою у подальшому розвитку Речі Посполитої²⁰. М.Бобжинський наголошував, що польський народ не для того впродовж двох століть поширював свою культуру, католицизм та західну цивілізацію на східні терени Королівства, аби там витворився (внаслідок укладення Люблінської унії) осередок “можновладної анархії”. Зв’язки, що поєднували дві держави, на думку історика, ховалися в глибині польсько-литовсько-руських взаємин, тому черговий привілей їх ані послаблював, ані зміцнював. Отже, на той час краще було б обійтися без привілею, аніж задекларувати створення двоєдиної держави – передумову тривалої та неминучої анархії. Основну причину розвитку анархії він убачав у запровадженні двоїстості уряду (Королівства Польського та Великого Князівства Литовського) в одній державі – Речі Посполитій. Він вказував, що без унії поляки не могли б проіснувати, однак вона їх внутрішньо виснажила.

На противагу Ю.Шуйському, у своїй праці краківський історик не наголошував на позитивних рисах “цивілізаційної місії Польщі на Сході”, а зазначав її негативи. Він дійшов висновку, що зв’язок Королівства Польського з Великим Князівством Литовським, процес цивілізації й колонізації литовських та руських теренів поглинув найжиттєвіші сили Корони, втягнув у конфлікти на Сході (з Московською державою та Туреччиною) й сприяв децентралізації польської держави. У цих поглядах простежується переплетення його теорій “відсутності характерів” та “браку боротьби за існування” з основними засадами “теорії простору” Ю.Шуйського²¹.

Витворена М.Бобжинським теорія, за твердженнями польського історіографа Є.Матерніцького, полягала в таких тезах: “нестаток сильного уряду виник з відсутності внутрішньої боротьби, брак цієї боротьби був наслідком відсутності “характерів” і наявності певних недоліків польського національного характеру. У свою чергу, останнє спричинило відсутність “гострої боротьби за існування”, що було наслідком розпорошення польських сил на великих теренах, приєднаних до Корони відповідно до умов унії”²². З часом, унаслідок еволюції, спричиненої зміною політичних умов (посиленням українського питання в Галичині та розвитком федеративних концепцій), погляди Міхала Бобжинського на наслідки унії ставали менш категоричними, а логічність викладу основних пунктів його теорії втратилася²³. З кожним наступним виданням дослідник дедалі частіше акцентував на цивілізаційній місії польської держави на Сході та підкреслював зміцнення політичної та економічної потужності Речі Посполитої внаслідок укладення Люблінської унії. У другому, а пізніше й у третьому виданнях своєї праці М.Бобжинський уже не писав, що унія “внутрішньо виснажила” поляків, а замінив висловом, що вона їх “внутрішньо виснажувала”²⁴. Ще далі, в напрямку зменшення критики, автор просунувся у третьому виданні своєї праці²⁵. Тут історик доводив, що тісніша унія була корисною передусім для Литви, а не для Польщі. Він підкреслював, що литовські й руські землі до польської держави наближала насамперед економічна необхідність, бо лише з допомогою польської держави ці народи могли повернути підґрунтя свого матеріального розвитку: на півночі гирло Двіни,

а на півдні – гирло Дніпра й Дністра²⁶. Цивілізаційна потреба також наблизила ці терени до Польщі, бо лише так вони могли перейняти здобутки західної цивілізації. Прагнення громадянської свободи та політичних прав, на думку автора, підштовхувало руський й литовський народи до тіснішої унії з польською державою. У третьому виданні праці М.Бобжинський, на відміну від попередніх трактувань, акцентував увагу на цивілізаційних заслугах Королівства Польського на Сході та на відсутності підтримки з боку сильної монархічної влади, наголошуючи, що унія вже не була “основною помилкою”, а “лише містила в собі певні помилкові елементи”.

У такий спосіб автор послабив причинковий зв'язок між унією та падінням Речі Посполитої. У 90-х рр. ХІХ ст., внаслідок еволюції поглядів, вихідним пунктом в оцінці історичного процесу для М.Бобжинського була вже не унія, а відсутність сильної урядової влади²⁷. На думку польського історика Є.Матерніцького, на еволюцію поглядів М.Бобжинського вплинули два основні чинники. З одного боку, це було зростання українського сепаратистського руху, який рішуче відкидав польські “цивілізаційні заслуги” на Сході, у відповідь на що польська сторона дедалі активніше акцентувала увагу на цих “заслугах”. З другого боку, на еволюцію його та всієї краківської школи поглядів, безперечно, вплинув факт критики “ягеллонської ідеї” лівим напрямком польської історіографії (на теренах Галичини таку критику розпочав Болеслав Вислоух)²⁸. Ці чинники мали неабияке значення для подальшого висвітлення польської історії, їх вплив спостерігаємо в працях молодих представників краківського історичного середовища.

Краківські історики кінця ХІХ – початку ХХ ст. хоча й намагалися уникнути висвітлення історичного процесу з націоналістичного погляду, проте часто презентували пропольське, нерідко однобічне, бачення Люблінської унії та польсько-литовсько-руських взаємин²⁹. Прикладом цього стали роботи краківського історика Станіслава Кутшеби. У праці “Унія Польщі з Литвою” автор зазначав, що державно-правові відносини, які з 1401 р. поєднували дві держави – Польщу й Литву, були лише частково видозмінені Люблінською унією 1569 р. Частина Великого Князівства – не литовські, лише руські терени – за умовами унії прилучалися до польської держави, як її складова частина. Краківський історик наголошував, що унію було запроваджено на засадах повної рівноправності обох держав, а її постанови не виходили за рамки умов, прийнятих раніше Литвою на Варшавському сеймі 1563 р.³⁰ На його думку, це приєднання не порушувало прав і свобод, а навпаки – гарантувало всілякі станові привілеї. С.Кутшеба зазначав, що Великому Князівству залишено окрему литовську адміністрацію, окремі фінанси та військо. Литовська шляхта отримала можливість користуватися демократичнішим польським урядовим парламентаризмом; умови існування селянства та міщанства також жодною мірою не погіршилися³¹. Звеличуючи Люблінську унію, історик наголошував й на свободі, яку отримало грецьке віровизнання, та на зрівнянні його в правах з греко-католицькою церквою. Дослідник акцентував увагу й на позитивному ставленні польського суспільства до руської мови, наголошуючи, що для новоприєднаних територій гарантувалося використання руської мови як у королівській канцелярії, так і в судочинстві. На відміну від Ю.Шуйського, С.Кутшеба не вбачав у збереженні руської мови та запровадженні федеративної форми правління передумов краху Речі Посполитої, наголошуючи на добровільному об'єднанні Великого Князівства Литовського з Королівством Польським та приєднанні руських земель. Виступаючи з пропольських позицій, він заявляв про відсутність на руських теренах будь-якого опору під час прилучення до Польщі, при цьому, однак, зазначаючи,

що лише частина можновладства, котра боялася зміни свого становища на користь шляхти, виступала з певною критикою умов унії³².

Поряд з наведенням позитивних наслідків унії, автор вказував і на певні негативи. На його думку, укладена в 1569 р. унія, на жаль, отримала незначну сферу діяльності, запровадивши лише об'єднаний вільний сейм. Відсутність спільних державних органів влади в майбутньому перекреслила можливість тривалого співіснування польсько-литовсько-руських теренів в кордонах Речі Посполитої. Такими поглядами історик різнився від апологетів Люблінської унії, до яких належав інший краківський історик, прихильник “оптимістичної” візії історії Польщі – Оскар Галецький.

На переломі століть польська історіографія, міцно пов'язана з національним життям, гостро реагувала на всі питання, що стосувалися тогочасних і майбутніх перспектив розвитку польської держави. У кінці XIX – на початку XX ст. польські історики, відійшовши від наукової праці і поринувши у вир суспільно-політичного життя, своєю діяльністю спричинили відродження польських самостійницьких прагнень. З вибухом Першої світової війни історія перетворилася на знаряддя пропаганди польського питання, а також стала предметом політичних дискусій між опозиційними угрупованнями. У всіх цих полеміках, суперечках, дискусіях неодноразово зверталась увага на польсько-литовсько-руське співіснування³³.

Прихильниками Люблінської унії та поширення польських кордонів на Схід були перш за все ті історики, ідеалам котрих відповідала “історична Польща” в кордонах 1772 р. Представником цього грона був Оскар Галецький. Досліджуючи історію унії, її генезу він виводив від вікового (починаючи з Кревської унії 1385 р.) польсько-литовського співіснування. Насвітлюючи найважливішу в розвитку унії проблематику – її генезу, автор намагався показати головні чинники польсько-литовського існування на прикладі його основних сфер – устрою й культури³⁴. Вчений дійшов висновку, що, внаслідок ряду привілеїв³⁵ та перейняття Великим Князівством Литовським існуючих взірців польських інституцій та способів управління, в литовській державі витворилися не лише аналогічні з польськими обмеження великокнязівської влади, дедалі подібніший до польського шляхетський стан, парламентаризм і т.ін., а й ідентичні політичні поняття, що, проникаючи в шляхетську верству, вимагали ґрунтовних, за польським зразком реформ внутрішніх відносин. Така реформа, проведена напередодні укладення Люблінської унії, на думку автора, й наблизила Корону та Литву до укладення політичного союзу³⁶. Розглядаючи взаємне польсько-литовське існування крізь призму культури, історик зазначав, що, завдяки християнізації Короною литовських теренів, тут виник не лише найглибший чинник ідейної польсько-литовської спільності, але й запроєктована ще Казимиром Великим єдина церковна організація. Навіть через освіту, на думку автора, Литва все більше переймала споріднену з польською західну латинську культуру. Галецький уважав, що стан речей, який витворився в сфері культури в тогочасному польському й литовському суспільствах, також вимагав їхнього політичного об'єднання, яке згодом і було реалізоване в умовах Люблінської унії. Дослідник, підкріплюючи свої твердження петицією, поданою на Вітебському сеймі (1562) литовською шляхтою, зазначав, що провідна ініціатива в укладенні польсько-литовського політичного союзу безперечно належала Литві. Основні позитивні економічні та політичні наслідки унії, на його думку, також випали на долю Литви.

У дослідженнях проблематики Люблінської унії О.Галецький рішуче заперечував правдивість негативних висловлювань литовських істориків з приводу насильницького

об'єднання Великого Князівства Литовського з Коронаю. Основним аргументом він уважав майже повну відсутність у тогочасному литовському суспільстві спротиву укладенню унії. Головне звинувачення литовських істориків, і, на думку автора, найсправедливіше, полягало у відокремленні від Литви руських воєводств: Волині, Підляшшя, Київщини. Проте його основною причиною він уважав природній історичний розвиток. До того ж, як стверджував дослідник, ці спільні терени самі виявили ініціативу включення їх до складу Корони.

Розглядаючи проблематику відокремлення руських земель від Великого Князівства Литовського, основну причину цього явища він вбачав у тогочасній спільній для литовського й руського народів потребі оборони перед татарськими нападами та у вікових прагненнях волинської землі до об'єднання з Галицькою Руссю, від якої її відділяв штучний політичний кордон. Говорячи про збереження мовно-правової автономії приєднаних до польської держави земель, автор відкидав думку про можливість виокремлення, поряд з Польщею й Литвою, “Великого Руського Князівства”, як це було зроблено в Гадячі (1658 р.). Аргументуючи це недостатньою розвиненістю, на той час, у русинів (українців) національних почуттів³⁷, О.Галецький зазначав, що таке, як він його називав, “антидержавницьке гасло”, висунули в XVII ст. козаки, котрі слабо розуміли інтереси Речі Посполитої³⁸.

Багато уваги у своїх працях, автор присвятив позитивному значенню Люблінської унії для польського, литовського й руського народів. На його думку, в унії були досягнуті усі двовікові прагнення польського й литовського народів. Він рішуче заперечував висунуте краківськими істориками – Ю.Шуйським, С.Кутшебою та іншими – твердження, що збереження окремих урядів на теренах Литви в майбутньому могло послабити єдність держави, при цьому наголошуючи, що литовська держава ніколи б не погодилася на інкорпорацію її земель до складу Корони. Виступаючи апологетом унії, основним її значенням для Речі Посполитої автор вважав посилення внутрішньої та зовнішньої єдності держави³⁹.

Відмінну позицію з даної проблематики займали історики, політично або ідейно пов'язані з “народовою демократією”⁴⁰. У своїх працях ці дослідники основний наголос робили на західних теренах Речі Посполитої і, в своїй більшості, найчастіше ними й займалися. Краківський історик Вацлав Собеський, досліджуючи Люблінську унію, критикував політику польської держави щодо Гданська. Прихильник теорії “цивілізаційної місії Польщі на Схід” він, водночас, підкреслював важливе політичне та економічне значення західних земель для розвитку Королівства. Цей історик наголошував, що польському суспільству, яке, як правило, все-таки усвідомлювало важливість Гданська для Речі Посполитої, не вистачило волі й енергії для опанування західних теренів. Таку ситуацію він пояснював надмірним залученням польської держави у східну політику, зазначаючи, що від часу укладення унії Річ Посполита все більше дбала про оборону східних й південних кордонів. Водночас, на думку В.Собеського, основна умова існування польської держави залежала від гирла Вісли, а не Двіни й Волги.

Вацлав Собеський стверджував, що Люблінська унія спричинила негативну для подальшого розвитку Корони зміну вектора її зовнішньої та внутрішньої політики⁴¹. У праці “Історія Польщі” дослідник писав, що до 1569 р. головним ворогом польської держави вважалися німці, литовської – московська держава, проте від часу укладення Люблінської унії з пруськими й литовськими землями об'єднана Річ Посполита змушена була боротися на два фронти. Така ситуація спричинила зміну в уявленнях правителів тогочасної Речі Посполитої, які головним ворогом корінної Польщі перестали

вважати німців і дедалі більше дбали про інтереси східних та південних теренів. Поряд із негативною зміною зовнішньої політики, автор також звернув увагу на внутрішні негаразди, які спіткали Річ Посполиту після укладення Люблінської унії. Він наголосив, що після 1569 р. литовська аристократія все більше почала руйнувати польську демократію, і дедалі більший вплив на долю Речі Посполитої здобували литовські й українські магнати⁴².

Однак після зміни політичного ладу в Московській державі внаслідок падіння царизму погляди прихильників ендеків еволюціонували. У своїх подальших дослідженнях вони зосередили увагу на східних теренах давньої Речі Посполитої.

Розглянувши висвітлення Люблінської унії у працях як представників “краківської історичної школи” (репрезентованої політиками краківського консерватизму Ю.Шуйським та М.Бобжинським), так і їх молодших колег (В.Собеського, С.Кутжеби та О.Галецького), доходимо висновку, що дана проблематика викликала зацікавлення у дослідників різних поколінь та різних політичних переконань. Спостерігалася певна розбіжність у їх поглядах, спричинена відмінними політичними уподобаннями та належністю до різних історіографічних напрямків – позитивістського чи неоромантичного. Характерним прикладом стала відмінність у висвітленні Люблінської унії в працях Ю.Шуйського та С.Кутшеби. Перший у запровадженні унії федеративної форми правління вбачав головну причину краху Речі Посполитої у XVIII ст. На відміну від нього, С.Кутшеба заперечував виведення передумов занепаду польської держави від встановлення федеративної держави та збереження руської мови. Натомість, власне відсутність спільних державних органів влади, на його думку, спричинила нетривале співіснування трьох народів у кордонах Речі Посполитої. У відсутності сильної монархічної влади основну причину краху Речі Посполитої вбачав і М.Бобжинський. Однак, на відміну від С.Кутшеби, цей історик критично оцінював наслідки Люблінської унії. Протилежні позиції, які полягали у певному звеличванні унії, займав О.Галецький.

Таке пожвавлення досліджень щодо наслідків Люблінської унії в краківському історичному середовищі було спричинене, з одного боку, відродженням національної свідомості українців та литовців у XIX ст., а з другого, – критичними висловлюваннями проти польсько-литовської унії в працях представників офіційної російської історіографії.

¹ Вбачаючи в Галичині територію відродження польської нації та державності, краківські консерватори в своїх планах передбачали здобуття, шляхом поступок та угоди з тогочасному австрійському уряду, повної територіальної автономії провінції та перетворення її на центр, навколо якого в майбутньому мали об'єднатися всі інші землі колишньої Речі Посполитої. Таку політику вони вдало пропагували серед широких мас польського населення.

² Stepnik A. Ukraina i stosunki Polsko-Ukraińskie w syntezach i podręcznikach dziejów ojczystych okresu porozbiorowego 1795-1918. – Lublin, 1998. № 4. – S.17-29; tenże: Michał Bobrzyński wobec tzw. idei jagiellońskiej // Przegląd Humanistyczny. – 1977. – R.21. – № 12. – S.131-142; tenże: Wacława Sobieskiego synteza dziejów Polski // Przegląd Humanistyczny – 1993. – R.37. – №. 5. – S.71-89.

⁴ Serejski M. Naród a państwo w polskiej myśli historycznej. – Warszawa, 1977.

⁵ Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002. – С. 122.

⁶ Детальніше про це див.: Історія України / Під ред. Ю.Зайцева. – С. 91.

⁷ Maternicki J. Michał Bobrzyński wobec tzw. idei jagiellońskiej ... – S. 132.

⁸ Найраніше ідейні засади польського політичного консерватизму були опрацьовані в Галичині, де консерватори (до яких належали Ю.Шуйський та М.Бобжинський), дійшовши згоди з Австро-Угорською монархією, отримали в свої руки важелі управління багатонаціональним краєм. Політичний консерватизм найбільше вплинув на погляди й переконання власне краківських істориків. Цей вплив проявився у звинуваченні істориками самих поляків у поділах Польщі, виводячи причини занепаду з браку суспільної дисципліни, відсутності сильної централізованої влади та “інстинкту управління”. Краківські консерватори пропонували відмовитися від романтично-повстанських виступів, оцінювати ситуацію “зимним розумом”, шукати засобів збереження нації шляхом угоди з Габсбургами. Такі погляди та переконання вплинули на подальший розвиток польської історичної науки зламу XIX – XX ст.

⁹ Ю.Шуйський основну суть “теорії простору” перейняв від російської офіційної історіографії. Згідно з нею, Річ Посполита, пересуваючи свої кордони як на литовські, так і на західні руські (українські) землі та докладаючи зусиль до їх економічного та культурного розвитку, занедбала свої інтереси на Заході і в Польському Королівстві, що призвело до сповільнення її внутрішнього розвитку. У пізніших століттях таке розширення кордонів польської держави спричинило розпорощення національних сил, появу релігійної неоднорідності, а також виникнення внутрішніх сепаратистських рухів (українського й литовського) та розвиток анархії.

¹⁰ У своїх працях Ю.Шуйський польську історію поділяв на два самостійні напрямки: політичну історію та історію цивілізації. Для першого провідне значення мала проблема влади, держави, а для другого – прогрес у сфері внутрішнього життя народу, його цивілізаційного доробку. Оцінки історичного процесу, зроблені з позиції держави та з позиції цивілізації, в його працях виступали як слабо пов’язані між собою критерії, що існували незалежно одне від одного.

¹¹ Maternicki J. Michał Bobrzyński wobec tzw. idei jagiellońskiej ... – S.133.

¹² Szujski J. Historii polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście. – Warszawa, 1880. – S.191.

¹³ Szujski J. Z wycieczki do Lwowa. Listów pięć. – Kraków, 1866. – S.8.

¹⁴ Szujski J. Historii polskiej ... – S.191.

¹⁵ Stępnik A. Ukraina i stosunki Polsko-Ukraińskie w syntezach i podręcznikach... – S.176.

¹⁶ Maternicki J. Michał Bobrzyński wobec tzw. idei jagiellońskiej ... – S.139.

¹⁷ На думку М.Бобжинського, відсутність кривавих замахів та народних повстань була ознакою “браку життя” та “внутрішнього застою” в Речі Посполитій.

¹⁸ Автор в основу “теорії відсутності характерів” поклав твердження про брак сильних переконань, недостатню амбітність та волю правлячої еліти Речі Посполитої.

¹⁹ Stępnik A. Ukraina i stosunki Polsko-Ukraińskie w syntezach i podręcznikach dziejów ojczystych okresu porozbiorowego 1795-1918... – S.176.

²⁰ Bobrzyński M. Dzieje Polski w zarysie. – Warszawa, 1879. – Wyd. I. – S.287.

²¹ Stępnik A. Ukraina i stosunki Polsko-Ukraińskie w syntezach i podręcznikach dziejów ojczystych okresu porozbiorowego 1795-1918... – S.176.

²² Maternicki J. Michał Bobrzyński wobec tzw. idei jagiellońskiej ... – S.137.

²³ Wierzbicki A. Wschód-Zachód w koncepcjach dziejów Polski. – Warszawa, 1984. – S.243.

²⁴ Bobrzyński M. Dzieje Polski w zarysie. – Warszawa, 1890. – Wyd. III. – T.2. – S.350.

²⁵ Serejski M. Naród a państwo w polskiej myśli historycznej. – Warszawa, 1977. – S.197.

²⁶ Bobrzyński M. Dzieje Polski w zarysie. – Warszawa, 1890. – Wyd. III. – T.2. – S.98.

²⁷ Ibid.– S.350.

²⁸ Maternicki J. Michał Bobrzyński wobec tzw. idei jagiellońskiej ... – S.141.

²⁹ Maternicki J. Kontrowersje wokół idei jagiellońskiej w historiografii polskiej przelomu XIX i XX wieku ... – S.19.

³⁰ Ibid. – S.655.

³¹ Kutrzeba S. Unia Polski z Litwą / Polska i Litwa w dziejowym stosunku. – Warszawa-Lublin-Jódź-Kraków, 1914. – S.654.

³² Ibid. – S. 655.

³³ Maternicki J. Kontrowersje wokół idei jagiellońskiej w historiografii polskiej przełomu XIX i XX wieku ... – S.22.

³⁴ Halecki O. Unia Lubelska. Wykład habilitacyjny wygłoszony na uniwersytecie Jagiellońskim 10 grudnia 1915 r. – Kraków, 1916. – S.10.

³⁵ На думку О.Галецького, ці привілеї не нав'язувалися Польщею Литві, а генетично розвивалися в литовських землях на тлі попередніх адміністративних відносин.

³⁶ Halecki O. Unia Lubelska. – S.11.

³⁷ Такі твердження польських істориків викликали певний спротив та дискусії серед представників народницького напрямку української історіографії.

³⁸ Halecki O. Unia Lubelska. – S.31.

³⁹ Halecki O. Unia Lubelska. – S. 33.

⁴⁰ Демократично-національна партія (ДНП) була створена в 1897 р. у Галичині. Від абревіатури партії її прихильників почали називати ендеками (НД – “народова демократія”). Програма ДНП передбачала здобуття незалежності і відбудову держави в кордонах давньої Речі Посполитої з поступовою асиміляцією непольських народів.

⁴¹ Maternicki J. Wacława Sobieskiego synteza dziejów Polski // Przegląd Humanistyczny. – 1993. – R.37. – а. 5. – S.83.

⁴² Sobieski W. Dzieje Polski. – Warszawa, 1923. – Т.1. Do roku 1696. – S.93-94.

Оксана Руда.

**Висвітлення проблематики Люблінської унії 1569 р.
у працях краківських істориків зламу XIX-XX ст.**

Стаття присвячена відображенню поглядів представників краківського історичного середовища на польсько-литовську унію та спільне польсько-литовсько-руське існування, а також на їх наслідки для Речі Посполитої. Висвітлення та оцінка історії Люблінської унії та експансії Речі Посполитої на південно-східні терени у працях польських істориків залежала від їх політичних поглядів та переконань, а також від належності до позитивістського чи неоромантичного напрямку в історіографії.

Oksana Ruda.

Research of Lublin Union (1569) problems in the works of scientists of Kraków historical surroundings at turning point of XIX – XX cent.

The paper deals with the representatives of Kraków historical surroundings at turning point of XIX – XX cent. in their numerous investigations dedicated to the history of Ukrainian-Polish relationships they focused attention on research of Polish-Lithuanian union and combined Polish-Lithuanian-Rus existence, and also paid their attention to the result of it for Polish country. Depiction and assessment of the history of Lublin Union and expansion of Polish country to the south-eastern territories in the works of Polish historians depended on the political views and convictions, and also on belonging to positivistic or Neo-Romantic stream in historiography.